

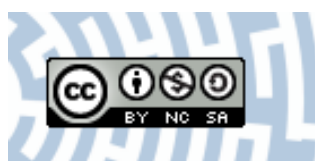

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Edukacja dla zrównoważonego rozwoju (EZR) w opinii nauczycieli klas 1-3

Author: Izabela Bieńkowska, Małgorzata Kitlińska-Król

Citation style: Bieńkowska Izabela, Kitlińska-Król Małgorzata. (2016).
Edukacja dla zrównoważonego rozwoju (EZR) w opinii nauczycieli klas 1-3.
"Podstawy Edukacji" (T. 9 (2016), s. 153-162), DOI: 10.16926/pe.2016.09.09

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz tak długo jak utwory zależne będą również obejmowane tą samą licencją.

Izabela BIENKOWSKA

Kolegium Nauk Społecznych i Filologii Obcych Politechniki Śląskiej

Małgorzata KITLIŃSKA-KRÓL

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Kontakt: izabela.bienkowska@wp.pl; makkit@interia.pl

Jak cytować [how to cite]: Bieńkowskam I., Kitlińska-Król, M. (2016). Edukacja dla zrównoważonego rozwoju (EZR) w opinii nauczycieli klas 1–3, *Podstawy Edukacji. Zrównoważony rozwój*, 9, 153–162.

Edukacja dla zrównoważonego rozwoju (EZR) w opinii nauczycieli klas 1–3

Streszczenie

Szybki postęp, jaki pojawił się w XX wieku, przyniósł nie tylko intensywny rozwój gospodarczy i społeczny, ale także liczne zagrożenia, z silnym potencjałem traumatogennym, wywierającym wpływ nie tylko na społeczeństwo, ale także na każdego człowieka z osobna, m.in.: wysokie bezrobocie, zróżnicowanie społeczne, degradację środowiska, destabilizację systemów, relatywizację i deprecjację wartości itd. Pojawiła się konieczność szerszej debaty nad przyszłością ludzkości i dziedzictwem, jakie pozostawiamy przyszłym pokoleniom. Zmiana społeczna, którą obserwujemy, w rzeczywistości dotyczy także przeobrażeń zachodzących w naszych rodzinach i w systemie edukacji. Konieczne jest nowe spojrzenie na całokształt edukacji, kształcenie człowieka otwartego, świadomego, krytycznego, ale i twórczego, dla którego dobro drugiego człowieka, szacunek do tego, co mamy wokół, jest kwestią priorytetową. Takie kształcenie wpisuje się w koncepcję zrównoważonego rozwoju.

W artykule podejmujemy próbę zbadania opinii nauczycieli na temat zrównoważonego rozwoju. Zdajemy sobie sprawę, że grupa jest niewielka, niemniej mamy nadzieję, że będzie przyczynkiem do dalszych eksploracji badawczych na ten temat.

Słowa kluczowe: edukacja, zrównoważony rozwój, nauczyciel.

Początki idei zrównoważonego rozwoju

Początki idei zrównoważonego rozwoju możemy znaleźć w dokumencie końcowym z Konferencji Narodów Zjednoczonych zatytułowanym *Człowiek i jego środowisko* (1972 r.) oraz w Karcie Belgradzkiej z 1975 roku. Jednak

istotne znaczenie dla pełnego rozkwitu idei zrównoważonego rozwoju miał dopiero raport pierwszy Klubu Rzymskiego, zatytułowany *Granice wzrostu* (Meadows, Meadows, Randers, Behrens, 1973; Mesarovic, Pestel, 1977), i drugi M. Mesarovića i E. Pestela *Ludzkość w punkcie zwrotnym*. Samo pojęcie pochodzące pierwotnie z leśnictwa, a stworzone przez H.C. von Carlowitza, zostało przejęte przez ekonomię i zakłada taki model rozwoju, który będzie zaspokajał nie tylko obecne potrzeby pokolenia, ale także pokoleń przyszłych, świadomie kształtując relacje pomiędzy gospodarką i jej wzrostem, środowiskiem i dbałością o materiężywioną i nieżywioną oraz dobrostanem człowieka, jakością życia i zdrowiem (por. Bieńkowska, Kitlińska-Król, 2016). Ideę znacząco spopularyzował raport Komisji Brundtland zatytułowany *Nasza wspólna przyszłość*, a opracowany przez Światową Komisję ds. Środowiska i Rozwoju przy ONZ. W 1987 r. naukowcy różnych dziedzin podjęli dyskurs na temat koncepcji. Interesującą refleksję znajdujemy w filozofii, gdzie podejście aksjologiczne i stanowisko Z. Hulla mocno zdeterminowało rozumienie założeń zrównoważonego rozwoju (Hull, 2003, s. 15–25). Hull wyróżnił *filozofię równoważenia wzrostu*, tzw. ekonomii ochroniarskiej, której egocentryzm kreuje *homo economicus*. Jest to indywidualny dobrostan człowieka, sprowadzany do pomyślności materialnej. Następnie wskazał na *filozofię równoważenia społecznego*, w której troska o jakość życia innych mieszkańców globu powinna uwarunkować ekologiczne podejście *homo socialis*. W końcu biocentryczne ujęcie prymatu kryteriów ekologicznych, które doprowadza do ewolucji z postawy „mieć” na postawę „być”, do przemiany człowieka szanującego środowisko z należąca przezornością i perspektywą (Hull, 2003, s. 15–25; Hull, 2005, s. 52–63; por. Kuzior, 2007, s. 383–384). Takie ujęcie wpisuje się w treści, które można przekazywać uczniom już w klasach młodszych i zgodnie z art. 1, pkt. 11 Ustawy o systemie oświaty z dnia 7.09.1991 r. (Dz.U. z 2016 r. poz. 1943 i 1954) wprowadzać, upowszechniać wiedzę o zasadach zrównoważonego rozwoju, jednocześnie kształtując postawy sprzyjające jego wdrażaniu w skali lokalnej, krajowej i globalnej.

Idea zrównoważonego rozwoju w edukacji

Wraz z postępowaniem zmienia się zatem cały proces socjalizacji, wychowania i nauczania. Wszelki rozwój dziecka powinien zakładać nie tylko ideę rozwoju nastawioną na „Ty i Twój świat”, tylko „Ty i Nasz świat”, z postawy roszczeniowej „mieć” na postawę skierowaną na wewnętrzny rozwój, wartości, troskę o innych i środowisko, czyli – jak wspominał Hull – na postawę „być”. Od początku powinniśmy kształcić i wychowywać świadomego obywatela, uczyć żyć w zgodzie nie tylko z samym sobą, najbliższymi, ale także w poszanowaniu wszystkiego, co nas otacza. Wdrażana współcześnie reforma polskiego systemu oświaty stwarza niepowtarzalną okazję, żeby informacje związane

z ideą zrównoważonego rozwoju zagościły na dobre w przekazywanych treściach. Budowanie tożsamości w oparciu o założenia EZR uczy wrażliwości, normatywnego, choć krytycznego, myślenia, racjonalnego patrzenia w przeszłość, kształci człowieka chcącego żyć w konkretnym, czystym środowisku, w którego centrum są istoty ludzkie żyjące w harmonii z przyrodą¹.

Pojawia się zatem pytanie, co możemy zyskać poprzez zrównoważony rozwój? Założenia i koncepcję zrównoważonego rozwoju w interesującym nas aspekcie można rozpatrywać w mikro- i makroskali. Zebrane aspekty (choć nie-wyczerpujące w pełni założeń koncepcji) ilustruje tabela 1.

Tabela 1
Zrównoważony rozwój w ujęciu mikro- i makroskali

Zrównoważony rozwój ²	Ujęcie w mikroskali	Ujęcie w makroskali
W aspekcie społecznym	<ul style="list-style-type: none"> – poszanowanie godności człowieka, – podnoszenie jakości życia każdego obywatela, – zapewnienie lepszego dostępu do dóbr i usług, – wspieranie aktywności w różnych zakresach i na każdym etapie życia człowieka, – wspieranie integracji grupowej, lokalnej, – budowanie poczucia więzi, tożsamości, bezpieczeństwa i solidarności społecznej, – praca z większymi możliwościami i prawami pracowniczymi. 	<ul style="list-style-type: none"> – wspieranie sprawiedliwości i integracji społecznej, – promowanie tolerancji, solidarności społecznej i wrażliwości, – budowanie poczucia więzi, tożsamości i bezpieczeństwa, – budowanie szerokiego dostępu do edukacji, z uwzględnieniem zasady wyrównywania szans, – wsparcie inicjatyw i aktywności obywatelskiej, – wspieranie aktywności obywateli na rynku pracy, – lepszy i większy dostęp do służby zdrowia (dbanie o zdrowie i życie obywateli), – szeroki dostęp do pomocy społecznej, – dbanie o zadowolenie i dobrostan obywateli, – w ujęciu globalnym zmniejszenie chorób, nędzy i głodu, analfabetyzmu itd.

¹ Pierwsza zasada Deklaracji z Rio de Janeiro brzmi: „Istoty ludzkie stanowią centrum zainteresowania w procesie trwałego i zrównoważonego rozwoju. Mają prawo do zdrowego i twórczego życia w harmonii z przyrodą”. Źródło: Dokumenty Końcowe Konferencji Narodów Zjednoczonych „Środowisko i Rozwój”, Rio de Janeiro, 3–14 czerwca 1992.

² Wiele aspektów związanych z ujęciem w makro- i mikroskali przenika się wzajemnie.

Tabela 1 (cd.)

Zrównoważony rozwój	Ujęcie w mikroskali	Ujęcie w makroskali
W aspekcie ekonomicznym/gospodarczym	<ul style="list-style-type: none"> – lepszy dostęp do dóbr społecznych, – wspieranie małej przedsiębiorczości, – pomoc w zaspokojeniu potrzeb ekonomicznych, – lepsza opieka państwa nad osobami starszymi, niepełnosprawnymi i chorymi, – lepsza dostępność do usług. 	<ul style="list-style-type: none"> – lepszy dostęp do dóbr społecznych, produktów i usług, z uwzględnieniem zasad poszanowania środowiska i fair play w biznesie (wzrost zadowolenia potencjalnych klientów, sprawiedliwy podział kapitału, zasobów, dóbr), – wspieranie małej i dużej przedsiębiorczości, z poszanowaniem wolności gospodarczej, – szerszy dostęp do atrakcji turystycznych (czerpanie zysków z turystyki), – korzystanie z infrastruktury technicznej i nowoczesnych technologii, – planowanie i nadzór poziomu i struktury zatrudnienia, – wzrost efektywności rolnictwa przy zachowaniu zasad ochrony przyrody i środowiska naturalnego, – przestrzeganie zasad poszanowania wszystkich obywateli w efektywnej polityce, – tworzenie globalnego partnerstwa i odpowiedzialności globalnej.
W aspekcie środowiskowym/przestrzennym	<ul style="list-style-type: none"> – budowanie świadomej, prozdrowotnej postawy, – wspieranie aktywności środowiskowej, – wykorzystanie i stosowanie rozwiązań proekologicznych w domu i w najbliższym otoczeniu. 	<ul style="list-style-type: none"> – powstrzymanie degradacji środowiska (ochrona przyrody, ekosystemów, powietrza, krajobrazów, wód gruntowych i podziemnych, odpowiedzialne gospodarowanie odpadami, energią itd.), – wykorzystanie technologii przyjaznych środowisku, bioróżnorodności, – reklamowanie żywności pochodzącej z upraw zbilansowanych i zrównoważonych środowiskowo, – planowanie z myślą o przyszłych pokoleniach.

Źródło: opracowanie własne.

Wszechstronny rozwój ucznia wpisany jest w ideę zrównoważonego rozwoju. Wynika to z bezpośrednich odniesień znajdujących się przede wszystkim w podstawie programowej i wspomnianej ustawie. Nie można bowiem omawiać pełnego rozwoju ucznia we wszystkich aspektach, nie uwzględniając potrzeb wynikających z homeostazy wewnętrznej i zewnętrznej³, zasobów środowiska, kultury, ekonomii itd. Z drugiej strony, należy mieć świadomość, że zmieniły się wymagania i oczekiwania stawiane szkole, która nie tylko ma nauczać i wychowywać, ale dbać o edukacyjną jakość usług. Zmiana spostrzegania szkoły dotyczy nie tylko jej oferty edukacyjnej, ale całego „pakietu” usług, które szkoła może zaproponować. Obraz „merkantylnej” szkoły, będącej w ciągłej konkurencji, może niektórych szokować, ale mechanizmy konkurencji, także w tym przypadku, są nieubłagane. Dlatego szkoła musi wychodzić naprzeciw oczekiwaniom i funkcjonować według zasad zrównoważonego rozwoju: współpracować z otoczeniem, kształcić „otwartych” obywateli, szanujących środowisko, twórczych i gotowych konkurować na otwartym rynku pracy, z poszanowaniem praw i zasad.

Doniesienie z badań

Humanistyczny profil *edukacji dla zrównoważonego rozwoju* można wdrażać na każdym szczeblu edukacyjnym. W celu zbadania opinii nauczycieli na temat idei zrównoważonego rozwoju i jej stosowania przeprowadziliśmy badania pilotażowe na studiach podyplomowych w trzech wybranych uczelniach na Śląsku i w dwóch szkołach podstawowych. Jedynym kryterium doboru nauczycieli do badań był czynny charakter wykonywanej pracy na stanowisku nauczyciela/wychowawcy w klasach 1–3. Respondenci odpowiadali na pytania krótkiego, 5-punktowego, anonimowego kwestionariusza ankiety, po uprzednim poinformowaniu ich o tematyce i celu badań. Badania miały na celu weryfikację następujących pytań badawczych: Jak nauczyciele definiują termin zrównoważony rozwój? Na jakich szczeblach edukacji powinna być wdrażana „edukacja dla zrównoważonego rozwoju” (EZR) w opinii badanych? Czy przestrzegane i wdrażane są zasady „zrównoważonego rozwoju” w szkołach respondentów? Czy i jakie treści są wprowadzane i realizowane zgodnie z koncepcją EZR na poszczególnych edukacjach, w klasach respondentów?

Część potencjalnych respondentów zrezygnowała z badań, tłumacząc się niewystarczającą znajomością tematu. W rezultacie do dalszej analizy zostały

³ Wewnętrzny rozwój często jest pomijany przy zrównoważonym rozwoju. Niemniej przy pełnym rozwoju także on odgrywa istotną rolę w nabywaniu kompetencji, kształtowaniu twórczej postawy i świadomości obywatelskiej itd., ponieważ tylko przy wewnętrznej równowadze i osiągnięciu pewnego dobrostanu wewnętrzny człowiek jest w stanie myśleć o innych, środowisku, czy kwestiach globalnych.

przeznaczone jedynie 62 ankiety. Wszyscy respondenci to kobiety, w przeważającej części w przedziale do 35 lat (47 osób). Reszta osób legitymowała się wiekiem w przedziale 36–50 lat (15 osób)⁴.

Pierwszą interesującą nas kwestią była znajomość terminu „zrównoważony rozwój”. Nauczyciele przedstawiali różne jego ujęcia, przywiązując większą wagę do tego, kogo lub czego zrównoważony rozwój może dotyczyć niż do samego pojęcia czy jego znaczenia. Pojawiały się odpowiedzi typu: „globalna równowaga”; „rozwój człowieka równy we wszystkich zakresach”; „zbalansowany rozwój w różnych zakresach”; „dbanie o kondycję fizyczną i psychiczną”. Mało było rozwiniętych odpowiedzi, które sugerowałyby dobrą znajomość idei. Niemniej warto odnotować te, które – choć nie w pełni – przedstawiają definitywnie termin, sugerując częściową przynajmniej znajomość koncepcji, np.: „model rozwoju oparty na równowadze kilku elementów, m.in.: środowiska i człowieka”, „termin związany z koncepcją rozwoju człowieka w równowadze z przyrodą”; „humanistyczna koncepcja zakładająca dbanie o środowisko nie tylko dla obecnych, ale także dla przyszłych pokoleń”.

W kolejnym pytaniu prosiliśmy o wskazanie, czy „edukacja dla zrównoważonego rozwoju” (EZR) powinna być wdrażana w szkołach, na wszystkich szczeblach? Na pytanie odpowiedziało pozytywnie 53 nauczycieli (85,5%), pięć osób nie miało w tym względzie zdania (8,1%), a 4 zaznaczyły negatywną odpowiedź. W dalszej części prosiliśmy o rozwinięcie, uzasadnienie odpowiedzi. Z czterech osób, które odpowiedziały negatywnie, dwie dopisały: „nie ma takiej potrzeby powtarzać te elementy na każdym etapie edukacji”; „na każdym przedmiocie jest wdrażana ta idea, więc nie ma specjalnie sensu robić tego osobno”, a dwie pozostałe nie udzieliły dodatkowej odpowiedzi. Wśród pozytywnych odpowiedzi w rozszerzeniu znalazły się m.in. „jest to ważna koncepcja i należy ją wdrażać”; „ważne, żeby uczyć, jak należy szanować innych i całą przyrodę”; „ponieważ jeśli teraz będziemy uczyć młodych, jak szanować środowisko, to przyszłe pokolenia będą miały czym się cieszyć i zachwycać”; „świat jest piękny i trzeba go zachować dla przyszłych pokoleń”; „środowisko jest tak zanieczyszczone, że trzeba całego pokolenia, żeby to naprawić lub więcej nie zepsuć”. W wypowiedziach ponownie zarysowały się odniesienia do treści związanych z ochroną środowiska w różnych aspektach.

Badani poproszeni również zostali o zadeklarowanie, czy w szkole, w której pracują, przestrzegane i wdrażane są zasady zrównoważonego rozwoju. Rozkład odpowiedzi przedstawia tabela 2.

Większość nauczycielek przyznała, że zasady zrównoważonego rozwoju są w ich szkole przestrzegane i wdrażane. Zastanawiające jednak, że aż 13 osób (łącznie pozostałe odpowiedzi) nie ma na ten temat rozeznania lub otwarcie de-

⁴ Ze względu na małą liczbę osób w przedziale wiekowym 36–50 lat, zrezygnowano w artykule z uwzględnienia kryterium wiekowego jako zmiennej niezależnej.

klaruje, że zasady zrównoważonego rozwoju nie są w szkole rozpowszechnione i znane.

Tabela 2

Przestrzeganie i wdrażanie zasady „zrównoważonego rozwoju” w szkole

Tak		Nie		Nic mi o tym nie wiadomo		Brak odpowiedzi	
49	79,0%	7	11,3%	4	6,5%	2	3,2%

Źródło: badania własne.

Trudność pojawiła się także przy kolejnych pytaniach, w których pytałyśmy o konkretne przykłady treści w poszczególnych edukacjach, które są wprowadzane/realizowane, a dotyczą badanej koncepcji. Na te pytania odpowiadali nauczyciele, którzy pozytywnie odpowiedzieli na poprzednie pytanie.

Zebrane odpowiedzi zostały posegregowane i zestawione w tabeli 3.

Tabela 3

Treści dot. idei zrównoważonego rozwoju realizowane w poszczególnych typach edukacji na etapie zintegrowanej edukacji

Edukacja	Treści	Liczba odpowiedzi
Polonistyczna	tolerancja wobec innych (szanowanie innych, niepełnosprawnych, życie w zgodzie z innymi, pomaganie imigrantom itp.)	21
	przestrzeganie praw człowieka (praw dziecka, praw innych osób, praw obywatelskich itp.)	13
	szanowanie kultury, historii, odwiedzanie miejsc pamięci narodowej, dziedzictwa	8
Przyrodnicza/ środowiskowa	ochrona środowiska (dbanie o środowisko, szanowanie przyrody itp.)	47
	spacery po okolicy, wycieczki (zwiedzanie np. oczyszczalni ścieków, oglądanie ważnych historycznie miejsc)	45
	segregowanie odpadów, śmieci (zachowania ekologiczne)	41
	dbanie o swoje i innych zdrowie	27
	ochrona przyrody (środowiska) dla przyszłych pokoleń	8
	utrzymanie równowagi ekologicznej	5
	przedstawianie i omawianie zagrożeń (mówienie o zagrożeniach)	4
Plastyczna	przedstawianie w formie plastycznej treści związanych z ochroną środowiska	29
Fizyczna	dbanie o swój rozwój, zdrowie, kondycję	4

Nauczyciele mogli wpisać więcej niż jeden przykład, dlatego liczba odpowiedzi jest większa niż liczba respondentów.

Źródło: badania własne.

Większość nauczycieli dostrzega elementy koncepcji w realizowanych treściach. Siedem osób nie odpowiedziało na pytanie, choć przypuszczamy, że również te treści znają, chociażby z konieczności realizowania podstawy programowej, w której są one zawarte (podobnie jak osoby, które odmówiły uczestnictwa w badaniu).

Wśród odpowiedzi zdecydowanie dominowały treści przyrodnicze, które także można, według respondentów, przedstawić w formie plastycznej, związane z ochroną środowiska, segregacją śmieci, dbaniem o zdrowie i ogólnie rozumianą ekologią itd. Natomiast wśród polonistycznych te, które dotyczą tolerancji wobec innych, wzajemnego szacunku i respektowania praw wszystkich obywateli, niezależnie od rasy, płci, wyznania itd.

Nie należy jednak zapominać, że „edukacja dla zrównoważonego rozwoju” to pojęcie zawierające w sobie treści związane z funkcjonowaniem społecznym, obejmującym nie tylko prawa dziecka, człowieka, ale także dziedzictwo kulturowe; kształtowanie twórczego, krytycznego myślenia, wszechstronnego, harmonijnego rozwoju, odpowiedniej jakości życia, nastawionej nie tylko na bezmyślną konsumpcję (zatem nie tylko wspomniane „mieć”, ale „być” np. dobrym człowiekiem, uczniem, dzieckiem dla swoich rodziców itd.). To również edukacja kształcąca świadomość społeczną, właściwą postawę etyczną, odpowiedzialność i patriotyzm. Można ją wprowadzać w różny sposób poprzez treści zawarte w podręcznikach, pomocach wizualnych, broszurach, przykładach dobrych praktyk, na wycieczkach, prezentacjach multimedialnych i innych źródłach elektronicznych (zob. Strategia Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju).

Konkluzja końcowa

Badani nauczyciele zdają sobie sprawę, że „edukacja dla zrównoważonego rozwoju” (EZR) to ważne i szersze pojęcie, niż edukacja środowiskowa, przyrodnicza czy ekologiczna. Pomimo trudności ze zdefiniowaniem samego pojęcia (albo raczej niepełnym zdefiniowaniem) potrafią wskazać istotne elementy koncepcji i treści, które im odpowiadają. Większość respondentów (85,5%) widzi potrzebę wdrażania koncepcji *zrównoważonego rozwoju* na każdym etapie edukacyjnym, ze względu przede wszystkim na jej istotność, szacunek do drugiego człowieka i do przyrody, potrzebę naszych czasów i myślenie o przyszłych pokoleniach.

Z drugiej strony, wiele treści, które nauczyciele wprowadzają, zawiera elementy zrównoważonego rozwoju, i zgodnie z programem są realizowane na zajęciach, choć w badaniach nie były wskazane. Naszym zdaniem ważna jest nie sama znajomość definicji EZR („edukacja dla zrównoważonego rozwoju”), ale treści, jakie niesie ze sobą, które powinny być wdrażane na każdym szczeblu edukacyjnym. Bycie dobrym człowiekiem, rozsądnym, twórczym, myślącym

o innych i środowisku, chcącym żyć w świecie, gdzie wartości solidarności i wzajemnego szacunku są przestrzegane, jest ponadczasowe i nie może zabraknąć tak fundamentalnych treści na wczesnym etapie edukacji.

Badania nad „edukacją dla zrównoważonego rozwoju” (EZR) wymagają dalszych eksploracji i wytyczają kierunek dalszych prac badawczych autorek. Warto bowiem zbadać kwestie poziomu wiedzy, przygotowania zawodowego nauczycieli do wdrażania idei w procesie nauczania, z uwzględnieniem organizacji i przebiegu tego procesu, z szeregiem wielu zmiennych, które pozwoliłyby dostrzec różnice w opiniach, tak istotnej dla edukacji koncepcji.

Bibliografia

- Bieńkowska, I., Kitlińska-Król, M. (2016). Clubs of Social Integration and the Quality of Life of Older People in the Context of Sustainable Development. *Journal of Human Dignity and Wellbeing. The dignity of the human being – migrating boundaries, 1*, 105–119 .
- Dokumenty Końcowe Konferencji Narodów Zjednoczonych „Środowisko i Rozwój”. Rio de Janeiro, 3–14 czerwca 1992. https://bs.sejm.gov.pl/F?func=find-b&request=000004496&find_code=SYS&local_base=BIS01.
- Hull, Z. (2003). Filozofia zrównoważonego rozwoju. W: A. Pawłowski (red.), *Filozoficzne i społeczne uwarunkowania zrównoważonego rozwoju*. Lublin: Wydawnictwo Drukarnia Liber.
- Hull, Z. (2005). Filozofie zrównoważonego rozwoju. W: A. Papuziński (red.), *Zrównoważony rozwój. Od utopii do praw człowieka*. Bydgoszcz: Oficyna Wydawnicza Branta.
- Kuzior, A. (2007). Filozoficzne ujęcia koncepcji zrównoważonego rozwoju. W: Z. Plasienkova, E. Lalikova (red.), *Igor Hrusovsky osobnost slovenskej filozofie*. Bratysława: Fu SAV, IRIS.
- Strategia Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju. Ministerstwo Środowiska. (2008). Warszawa. <http://nauczyciele.mos.gov.pl/index.php?app=docs&action=get&iid=1274>.
- Ustawa o systemie oświaty z dnia 7.09.1991 r. (Dz.U. z 2016 r. poz. 1943 i 1954). <http://www.prawo.vulcan.edu.pl/przegdok.asp?qdatprz=akt&qplikid=1>.

Education for sustainable development (ESD) in the opinion of teachers of classes 1–3

Summary

Rapid progress that emerged in the twentieth century brought not only the intense economic and social development, but also the numerous threats with a strong and largely traumatic potential, that affects not only the whole society, but also each of its members. While thinking about possible threats it is necessary to mention such as a high rate of unemployment, social differentiation, environmental degradation, destabilizing the system, relativization and/or even depreciation of everyday values and many others. There is a need for a wider debate on the future of humanity and the legacy that we leave to future generations. The social changes we observe in fact also applies to the transformations that take place in our families and in the whole system of education. What is necessary is a new look at the whole systemic education, the forms of training of a man that remains open, informed, critical but also creative; somebody who will prioritize the good of others and respect what we have around us. Such education is part of the concept of sustainable development.

In this article we make an attempt to examine the opinions of teachers about the sustainable development. We are obviously aware of the size of the group (which is small), but we hope that the paper will be recognized as a form of contribution to the further exploration of research on the subject.

Keywords: education sustainable development, teacher.